

УДК 811.161.3'373

ГЕНДАРНА МАРКІРАВАННЯ ЭМАТЫЎНА-АЦЭНАЧНЫЯ ЛЕКСЕМЫ: ДА ПРАБЛЕМЫ ЛЕКСІКАГРАФІЧНАГА АПІСАННЯ

А. В. Доўгаль

кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. А. Куляшова

У артыкуле закранаецца праблема эматыўна-ацэначнай канатацыі гендарна маркіраваных лексічных адзінак беларускай мовы і іх апісання ў лексікаграфічных крыніцах. Устаноўлена, што эматыўна-ацэначныя паметы ў лексікаграфічных выданнях патрабуюць удакладнення і строгай дыферэнцыяцыі. Адзначана, што гендарны кампанент семантыкі эматыўна-ацэначных лексем выражаецца экспліцытна або імпліцытна ў дэнаматыўнай частцы лексічнага значэння слова; эматыўна-ацэначны кампанент з'яўляецца канатацыяй. Абгрунтавана неабходнасць удакладнення гендарнай характарыстыкі эматыўна-ацэначных намінацыйных адзінак з улікам сучасных кантэкстаў іх ужывання.

Ключавыя словы: гендарна маркіраваная лексема, гендарная сема, эматыўна-ацэначная лексема, эматыўна-ацэначная сема, эматыўна-ацэначная канатацыя, стылістычныя паметы, беларуская мова.

Уводзіны

Даследаванні гендарнага фактара ў мове складаюць сёння асобны кірунак сучаснай лінгвістыкі, у межах якога вылучаюцца сацыялінгвістычныя, псіхалінгвістычныя, лінгвакультуралагічныя, камунікатыўна-дыскурсіўныя, прагматычныя аспекты вывучэння нашых уяўленняў пра мужчын і жанчын па дадзеных мовы. Гендарныя пытанні, што вырашаюцца ў лінгвістыцы, можна аб'яднаць у два кірункі. Першы ахоплівае працы, у якіх вывучаецца адпаведнае полавая дыферэнцыяцыі ў мове (перадусім даследуюцца лексічныя адзінкі і граматычныя катэгорыі роду, мэта гэтага падыходу – апісанне і тлумачэнне таго, як фіксуецца ў мове прыналежнасць да рознага полу). Другі кірунак грунтуецца на выяўленні спецыфікі мужчынскага і жаночага маўлення (даследуюцца гендарныя абумоўленасць выбару лексічных адзінак і сінтаксічных канструкцый, інтанаванне фраз, стратэгіі і тактыкі паспяховай камунікацыі мужчын і жанчын, гендарныя асаблівасці прафесійнай камуніка-

цыі і інш.) [1]. Даследчыкі абодвух напрамкаў зыходзяць са звестак, якія дае сама мова, пра такі нелінгвістычны, біялагічна дэтэрмінаваны аб'ект, як пол.

Інтэнсіўнае развіццё гендарных даследаванняў прыпадае на 90-я гг. XX ст. і абумоўлена зменай навуковай парадыгмы ў гуманітарных навуках, развіццём постмадэрнісцкай філасофіі. Як адзначае рускі даследчык А. В. Кірыліна, “цікавае да суб'ектыўнага, да прыватнага жыцця чалавека, развіццё новых тэорый асобы <...> прывялі да перагляду навуковых прынцыпаў вывучэння катэгорый этнічнасці, узросту і полу” [2, с. 110].

Гендарная семантыка моўных адзінак належыць да праблемнага поля прагматыкі, паколькі ў межах гэтай дысцыпліны вывучаюцца асаблівасці функцыянавання моўных знакаў у маўленні, у тым ліку асаблівасці намінацый асобы ў залежнасці ад яе полавай прыналежнасці. Паняцце “прагматычны кампанент” семантыкі ў сучаснай лінгвістыцы канчаткова не акрэслена і з'яўляецца дыскусійным. Да прагматычнага адносяць сацыяльны, гендарны, узроставы, канфесійны, палітычны, нацыянальна-культурны, эматыўны, ацэначны аспекты лексічнага значэння слова [3; 4].

Як адзначаюць даследчыкі, “на сёння адсутнічаюць рэсурсы, якія дазваляюць здзяйсняць пошук прагматычна маркіраванай моўнай адзінкі па семантычнай, прагматычнай, функцыянальнай, стылістычнай характарыстыцы” [3, с. 8]. Гэта вымушае лінгвістаў рабіць пэўныя захады для рашэння дадзенай праблемы, працаваць над стварэннем мадэлі апісання прагматычнага кампанента семантыкі лексічнай адзінкі і ажыццяўляць спробы выдання запатрабаваных слоўнікаў новага тыпу – прагматычных. Праблема слоўнікавага апісання прагматычнай семантыкі шырока прадстаўлена ў працах расійскіх лінгвістаў Ю. Д. Абрэсяна, А. Ю. Булыгінай, Л. П. Крысіна, Г. М. Склярэўскай, Т. А. Трыпольскай і інш. У беларускім мовазнаўстве гэта праблема практычна не распрацавана.

У прапанаваным артыкуле закранаецца праблема эматыўна-ацэначнай канатацыі гендарна маркіраваных лексічных адзінак і іх адэкватнай фіксацыі ў лексікаграфічных крыніцах. Эматыўна-ацэначны слоўнік мовы, паводле навукоўцаў, уласабліва ўнікальнасць аксіялагічнай карціны свету і “дазваляе апісаць існуючыя гендарныя стэрэатыпы сучаснага соц്യуму” [5, с. 123].

Пад гендарна маркіраванымі эматыўна-ацэначнымі лексічнымі адзінкамі мовы мы буд-

зем разумець словы, якія ўжываюцца для выражэння эматыўнай ацэнкі асобы мужчынскага або жаночага полу. Актуальнасць тэмы даследавання абумоўлена некалькімі прычынамі: па-першае, нераспрацаванасцю дадзенай праблематыкі ў беларускім мовазнаўстве; па-другое, адсутнасцю тэарэтычна абгрунтаваных прынцыпаў апісання гэтых адзінак у лексікаграфічнай практыцы; па-трэцяе, значымасцю для культуры маўлення і маўленчай этыкі тых, хто вывучае беларускую мову; па-чацвёртае, запатрабаванасцю ў сучаснай прыкладной лінгвістыцы (у прыватнасці, для правядзення лінгвістычных экспертыз); па-пятае, неабходнасцю ўлічваць прагматычную інфармацыю пры складанні нацыянальнага корпусу і граматычнай базы сучаснай беларускай мовы.

Мэта артыкула – выявіць асаблівасці лексікаграфічнага апісання гэндарна маркіраваных эматыўна-ацэначных лексічных адзінак.

Гэндарны аспект семантыкі слова важны для сучаснай лексікаграфіі, паколькі, з аднаго боку, фіксацыя любой прагматычнай інфармацыі робіць семантыку слова максімальна выразнай, а з другога – указвае на асаблівасці ўжывання слова ў маўленні. На сённяшні дзень у тлумачальных слоўніках “гэндарныя характарыстыкі ў намінацыі асобы, прыметы, дзеяння з’яўляюцца фрагментарнымі, вельмі беднымі, а найчасцей зусім адсутнічаюць” [5, с. 119].

Асноўная частка

Матэрыялам для даследавання сталі 224 адзінкі – назоўнікі, якія выкарыстоўваюцца для эмацыйнай і ацэначнай намінацыі мужчын і жанчын. Картачка ўкладзена метадам суцэльнай выбаркі названых адзінак з “Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы” (2016) (далей ТСБЛМ) – найноўшага тлумачальнага слоўніка, які арыентаваны “на адлюстраванне сучаснага стану лексікі і фразеалогіі беларускай літаратурнай мовы” [6, с. 3]. Абор лексічнага матэрыялу адбываўся па наступных крытэрыях:

- 1) наяўнасць гэндарнай семы (называнне асобы мужчынскага або жаночага полу);
- 2) наяўнасць эматыўна-ацэначнай семы, зафіксаванай праз стылістычныя паметы і / ці ў апісанні лексічнага значэння слова.

Істотнымі для выбаркі фактычнага матэрыялу сталі стылістычныя паметы, якія выкарыстоўваюцца для характарыстыкі слоў у слоўнікавых артыкулах: *зруб.* (грубае), *пагард.* (пагардлівае), *зневаж.* (зневажальнае), *неадабр.* (неадабральнае), *асудж.* (асуджальнае),

незадав. (незадавальняльнае), *лаянк.* (лаянкавае), *іран.* (іранічнае), *жарт.* (жартаўлівае). У § 12 прадмовы да слоўніка сказана: “Гэтыя прыметы азначаюць, што слова ўтрымлівае ў сабе адпаведную эмацыянальную, выразную ацэнку названай з’явы” [6, с. 7]. Як бачым, у пераліку стылістычных памет пераважаюць негатыўныя. Памету *жарт.* варта кваліфікаваць як прагматычна амбівалентную, г.зн. канкрэтнае эматыўна-ацэначнае значэнне лексемы з гэтай пазнакай выяўляецца толькі ў кантэксце (маўленчай сітуацыі). Гэта абумоўлена лексічнымі значэннямі зыходных слоў: *жарт* (забаўная выхадка, востры дасціпны выраз [6, с. 248]) і *жартаваць* (1. Весела і забаўна гаварыць, рабіць што-н. для пацехі. 2. Насміхацца [6, с. 248], а *насміхацца* – гэта “здэкліва смяцца з каго-, чаго-н.” [6, с. 471]). Адзначым, што ў пераліку стылістычных характарыстык у прадмове адсутнічаюць прыклады станоўчых эматыўна-ацэначных памет, хоць у слоўнікавых артыкулах сустракаецца памет *ласк.* (ласкальнае), напрыклад: *памянш-ласк. дачушка і дочухна*, *ласк. дзіцятка*, *ласк. матулька*, *ласк. цётка* і *цётхна*, *ласк. сынок*, *сыночак* і інш. Перавага негатыўных эматыўна-ацэначных памет тлумачыцца асіметрыяй станоўчых і адмоўных эмоцый і ацэнак, а таксама моўных сродкаў іх выражэння. Адмоўныя бакі жыцця ўспрымаюцца чалавекам вастрэй і дэтальна дыферэнцуюцца ў адрозненне ад станоўчых, якія лічацца натуральнымі, бо забяспечваюць камфортнае існаванне ў сацыуме.

У слоўніку не ўказаны прынцыпы дыферэнцыяцыі названых памет і, самае галоўнае, крытэрыі кваліфікацыі слоў па тых ці іншых прыметах. Безумоўна, тлумачальны слоўнік літаратурнай мовы не павінен утрымліваць тэарэтычных абгрунтаванняў класіфікацыі функцыянальна-стылістычных памет (гэта задача стылістыкі), аднак логіка прымянення сістэмы памет мусіць быць зразумелая карыстальніку.

Як сведчыць фактычны матэрыял, некаторыя лексемы са значэннем ‘скупы чалавек’ адрозніваюцца эматыўна-ацэначнымі паметамі (пры гэтым усе яны маюць агульную стылістычную памету *разм.*): *жмінда* (пагард.), *скнара* (без паметы), *скупечка* (неадабр.), *скупянда* (неадабр.). Згодна са слоўнікам, *пагардлівы* – ‘які адносіцца без павагі да каго-, чаго-н.’, *неадабральны* – ‘які выражае адмоўную ацэнку каго-, чаго-н.’. Атрымліваецца, лексема *скнара* не мае эматыўна-ацэначнай семы,

бо не маркіравана адпаведнай паметай, лексе-
мы *скупеча* і *скупянда* выражаюць адмоўную
ацэнку аб'екта, а *жмінда*, акрамя адмоўнай
ацэнкі, ужываецца яшчэ для выказвання не-
паважлівага стаўлення да скупага чалавека.
На нашу думку, абсалютна ўсе разгледжаныя
лексемы маюць сему 'неадабрэнне' (= нега-
тыўная ацэнка), таму павінны мець памету
неадабр. Падобныя заўвагі маюць дачыненне і
да іншых гendarна маркіраваных адзінак. Так,
абсалютна суб'ектыўнымі прагматычнымі
характарыстыкамі з'яўляюцца паметы для
наступных лексем са значэннем 'неразумны,
дурны, тупы чалавек': *даўбешка* (лаянк.) (г.зн.
абразлівае, грубае) і *доўбня*, *даўбня* (пагард.)
(г.зн. непаважлівае); *дуб* (без паметы) (г.зн. ад-
сутнічае эматыўная ацэнка аб'екта) і *пень* (па-
гард.) (г.зн. непаважлівае). Лексічны матэрыял
паказвае відавочную розніцу ў фіксацыі эма-
тыўна-ацэначных прымет заанімічнай лексікі:
варона (без паметы), *выдра* (груб.), *гадзюка*
(лаянк.), *казяўка* (без паметы), *свіння* (неадабр.),
сабака (лаянк.), *цяцера* (неадабр.), *чарвяк* (па-
гард.) і інш. Частка заанімаў, якія ў маўленні
ўжываюцца як сродкі эматыўна-ацэначнай
характарыстыкі мужчын і жанчын, у слоўніку
не маюць аніякіх стылістычных памет, напры-
клад: *авечка*, *зніда*, *жаба*, *карова*, *кракадзіл*,
курыца, *павук*, *п'яўка*, *слон*, *цмок* і інш.

Як адзначаецца ў навуковай літаратуры,
"традыцыйны тэрмін "стылістычная памета"
мае ўмоўны характар, паколькі характа-
рыстыка лексікі, названая "стылістычнай",
насамрэч складаецца з комплексу характа-
рыстык, галоўныя з якіх функцыянальная,
уласна стылістычная і канататыўная, што
ўключае эматыўную, экспрэсіўную, прагма-
тычную і ацэначную" [7, с. 56–57]. Пагаджа-
ючыся з гэтай высновай, лічым некарэктным
ужыванне тэрміна "стылістычныя паметы"
ў дачыненні да эматыўна-ацэначных ха-
рактарыстык слова кшталту *груб.*, *пагард.*,
зневаж., *асудж.*, *іраніч.*, *жарт.*, *ласк.* і
пад. Стылістычная і эматыўна-ацэначная
характарыстыкі слова з'яўляюцца рознымі
аспектамі яго лексічнага значэння. Да стылі-
стычных памет варта адносіць пазнакі тыпу
кніжн. (кніжнае), *разм.* (размоўнае), *афіц.*
(афіцыйнае), *паэт.* (паэтычнае) і пад., якія
ўказваюць на сферу ўжывання лексічнай
адзінкі. Эматыўна-ацэначная канатацыя
не з'яўляецца стылістычнай, хаця ў нека-
торых выпадках звязана са стылістычнай
прыналежнасцю слова: так, размоўныя і
прастамоўныя словы часта выражаюць не-

гатыўную эматыўную ацэнку (*балаболка*,
недарэка, *тупагаловы*, *зацюканы*, *бурчаць*,
плявузгаць і пад.).

Лексемы з указанымі канататыўнымі
паметами будзем адносіць да прагматычна
маркіраваных адзінак, бо яны дэманструюць
устойлівае, сфарміраванае маўленчай практы-
кай эмацыйна-ацэначнае стаўленне носьбіта
мовы да адрасата: яго знешнасці, паводзін,
маральных якасцей, сацыяльнай і этнічнай
прыналежнасці, прафесіі, узросту, веравы-
знання, палітычных поглядаў, сексуальнай
арыентацыі і пад.

Аналіз фактычнага матэрыялу дазваляе
сцвярджаць, што эматыўна-ацэначная сема ў
структуры лексічнага значэння мае статус кан-
натацыі, паколькі дапаўняе прадметна-лагічны
(дэнагатыўны) змест лексем. Яна фіксуецца ў
слоўнікавых артыкулах як праз сістэму памет
(напрыклад: *бабнік* – (разм., *неадабр.*) 'той,
хто вельмі захапляецца жанчынамі; спакус-
нік'; *жмінда* – (разм., *пагард.*) 'вельмі скупы
чалавека, скнара'; *падла* – (разм., *зневаж.*) 'пра-
каго-, што-н. вельмі дрэннае, а таксама лаян-
кавы, грубы зварот'), так і ў апісанні лексіч-
нага значэння (напрыклад: *чарвяк* – (перан.,
пагард.) 'пра нікчэмнага, *агіднага* чалавека';
папіхач – (разм.) 'чалавек, якім пануюць,
зняважліва распараджаюцца'; *лайдак* – (разм.)
'гультай, бяздзейны, *варты пагарды* чалавек').
Важна адзначыць, што ў выбранай картатэцы
эматыўна-ацэначная інфармацыя пры тлу-
мачэнні лексічнага значэння слова прыводзіць-
ца фрагментарна.

Між тым гendarны семантычны кампа-
нент у прааналізаваных лексічных адзінках
змешчаны ў дэнатаце і выражаецца экспліцыт-
на або імпліцытна.

Для многіх лексічных адзінак гendarная
сема выражана яўна і адназначна, што дэтэр-
мінавана граматычнай катэгорыяй роду, на-
прыклад: *асталоп* (м), *вахлак* (м), *ваяка* (м),
гіцаль (м), *прайдзісвец* (м); *базіня* (ж), *ведзьма*
(ж), *сучка* (ж), *фіфа* (ж), *шчабятуха* (ж) і інш.
Частка фактычнага матэрыялу прадстаўлена
словаўтваральнымі парамі, напрыклад: *абар-*
мот – *абармотка*, *брахун* – *брахуха*, *дурань* –
дурніца, *ідыёт* – *ідыётка*, *сапляк* – *саплячка*,
хам – *хамка* і інш. Разам з тым варта адзначыць,
што ў лексікаграфічным апісанні слоў адсут-
нічае прамое ўказанне на полавую прыналеж-
насць адрасата. Замест прамых намінацый
мужчына / *жанчына* ўжываецца гendarна
нейтральная лексема з граматычным мужчын-
скім родам *чалавек* (рэдка *асоба* / *пра асобу*;

той, хто / пра таго, хто; пра каго-небудзь / да каго-небудзь), напрыклад: *хам* – (разм., лаянк.) ‘грубы, нахабны чалавек’ // *хамка*; *гадзюка* – (разм., лаянк.) ‘пра небяспечнага, шкоднага чалавека’, *зубр* – (разм., жарт.) ‘пра буйнога спецыяліста, уплывовую асобу’; *паразіт* – (перан., пагард.) ‘той, хто жыве з чужой працы, дармаед’ // *паразітка*; *барахло* – (перан., лаянк.) ‘пра каго-, што-н. дрэннае’. Тлумачэнне фемінітываў у слоўніку не падаецца. У рэдкіх выпадках (у 11 лексем з 224) у апісанні лексічнага значэння былі ўжытыя гендарныя маркеры *мужчына*, *муж* / *жанчына*, *дзяўчына*, напрыклад: *баба* – (перан., разм., іран.) ‘пра слабахарактарнага, нясмелага мужчыну’, *раганосец* – (разм.) ‘муж, якому здраджвае жонка’; *выдра* – (разм., груб.) ‘пра злую няўжыўчывую жанчыну’, *фіфа* – (разм., пагард.) ‘пустая, легкадумная дзяўчына або жанчына, якая думае толькі пра сваю знешнасць’.

Імпліцытны гендарны кампанент, які працягваецца як маскулінны або фемінны толькі ў канкрэтным камунікатыўным акце, уласцівы наступным групам слоў: па-першае, назойнікам агульнага роду тыпу *балоблака*, *гуляка*, *жмінда*, *мямля*, *пісак*, *прыблуда*, *разява*, *скупянда*, *спрытнога*, *шэльма* і інш.; па-другое, апелятыўным лексэмам з марфалагічным жаночым, мужчынскім або ніякім родам кшталту *даўбешка* (ж), *дрэнь* (ж), *падла* (ж), *скаціна* (ж), *сука* (ж), *цёмната* (ж); *дуб* (м), *зубр* (м), *папугай* (м), *пень* (м), *сволач* (м), *таўкач* (м); *барахло* (н), *трапю* (н), *чучала* (н) і інш.; па-трэцяе, назойнікам са значэннем зборнасці (часцей ніякага роду), напрыклад, *быдла* (н), *зброд* (н), *згря* (ж), *кодла* (н).

Прадэманструем некаторыя асаблівасці ўжывання гендарна маркіраваных эматыўна-ацэнных назойнікаў агульнага роду з улікам іх прагматычнай інфармацыі, пад якой разумеем “звесткі пра ўмовы ўжывання моўнага знака” [8, с. 3]. У ТСБЛМ лексема *сцярва* (разм., лаянк. ‘подлы чалавек, нягоднік’) падаецца без аніякіх граматычных пазнак роду, аднак у папярэдніх выданнях гэтага слоўніка яна мае граматычныя паметы м. і ж. У “Граматычным слоўніку назойніка” (2013) указаны і мужчынскі, і жаночы род, але прыводзіцца парадыгма толькі жаночага роду: *Р сцярвы, ДМ сцярве, сцярву, сцярвай (-аю)* [9, с. 1025]. У “Вялікім слоўніку беларускай мовы” Ф. А. Піскунова змешчаны склонавыя канчаткі граматычных формаў двух родаў: м. *Д-у, Т-ам, М.-е; ж. ДМ-е, Т.-ай/-аю* [10, с. 966]. Маўленчая практыка дэманструе пераважнае ўжыванне гэтай лек-

семы для эматыўна-ацэннай характарыстыкі паводзін жанчын, што пацвярджаецца мноствам кантэкстаў з электроннага рэсурсу Нацыянальнага корпусу беларускай мовы (Беларускі N-корпус) (<https://bnkorus.info/korus.html>), напрыклад: *А чорт яе ведае. Сцярва, адным словам. Зінкаю, нібыта, завуць. Яе ўся шафярня баіцца. (С. Грахоўскі. А маці не спіць); І не трэба намякаць, што я – сцярва, а ты – святы. Колькі разоў я да цябе ў бальніцу прыходзіла, колькі цябе прасіла? Ты ж як ступ на сваім стаў... Нават не размаўляў са мною. (Л. Рублеўская. Сэрца мармуровага анёла); Сцярва! – закрывала Каця і даці сястры добрага выспятка. (А. Бязлепкіна. Нястрымнае жаданне). Ілюстрацыі з ацэнкай мужчынскага полу адзінкавыя, напрыклад: *Кінь, Андрэй, не рабі лупства. Прыхавай сваю злосць на потым. Буры ты не падымеш. 3-за аднаго такога сцярвы... не варта!* (Я. Колас. Вайна вайне). Прыклады паказваюць, што феміннасць з’яўляецца дамінантнай гендарнай семай для лексем *сцярва*, што, безумоўна, варта адлюстраваць у лексікаграфічных даведніках.*

На прыкладзе кантэкстаў Беларускага N-корпуса былі заўважаны пэўныя гендарныя асаблівасці ўжывання лексем *жмінда*, *скнара*, *скупеча* і *скупянда* для эматыўнай ацэнкі чалавечай скупасці. Словы *жмінда* і *скнара* выкарыстоўваюцца ў маўленні як для намінацыі мужчын, так і жанчын, што пацвярджае іх кваліфікацыю як назойнікаў агульнага роду, напрыклад: *Гэты спакой Міхася, ці, лети сказаць, яго цярплінасць, найлети умеў выпрабавуваць бацька, стары ўдавец Селівей. Жмінда быў наймаверны!* (Я. Брыль. У Забалацці днее); *Злая жмінда!.. Сто ж, – па ведамій шчыра, – 3-за прагнасці сваёй Ганну выпхнула з дому! Жыццё дзеўцы пакалечыла!* (І. Мележ. Завей, снежань); “*Вот жа скнара!*” – пачала злавацца Сцепаніда. Яна пазнавала колішняга Карнілу, у якога, казалі, зімой снегу не выпрасіш. (В. Быкаў. Знак бяды); *Дар’я была кабета злосная, скнара. Праз гэтую яе сквапнасць ды злосць, кажуць людзі, у яе і сын уцёк з дому. (Я. Бяганская. Сустрэча з морам). Усе кантэксты з лексемамі *скупеча* і *скупянда*, выяўленыя ў беларускім корпусе, ілюструюць негатывнае эматыўна-ацэннае стаўленне толькі да мужчын, напрыклад: *Звялі маладзіцу са свету сямейнікі. Свёкар быў звер і скупеча “змяля ненаежная”. А сыноч – яшчэ горшы. (Я. Брыль. Марыля); Скупеча ты і жмінда несусветная! – падумаў Сцяпан. – І маеш усяго ўволю, і сам сабе ўсяго ішчадуеш. Морыш сям’ю**

голадам. (Г. Далідовіч. Гаспадар-камень); *Майстрам ён быў умелым, але і скупяндой – такіх свет не бачыў! Прагнасьць зрабіла яго і нячыстым на руку.* (Я. Пархута. Зямля бацькоў нашых). Прыведзеныя ілюстрацыі дазваляюць гаварыць пра дамінантную маскулінную гендарную сему для лексем *скупеча* і *скупянда*, што таксама варта зафіксаваць у слоўніках.

Як бачым, прагматычная інфармацыя аб гендарна маркіраваных эматыўна-ацэначных лексэмах выяўляецца ў маўленні праз пэўныя асацыяцыі, меркаванні, уяўленні носьбітаў мовы пра асоб мужчынскага і жаночага полу, але не ў поўным аб'ёме фіксуецца ў слоўніку ў апісанні лексічнага значэння слова або праз канатацыйныя паметы.

Заклучэнне

Такім чынам, як паказаў аналіз фактычнага матэрыялу, лексікаграфічнае апісанне гендарна маркіраванай эматыўна-ацэначнай лексікі на сённяшні дзень патрабуе дапрацоўкі. Па-першае, неабходна удакладніць сістэму лексікаграфічных памет і распрацаваць прынцыпы прымянення памет да эматыўна-ацэначных лексем. Па-другое, у слоўнікавых артыкулах (у апісанні лексічнага значэння, паметах і ілюстрацыйным матэрыяле) мусіць быць адлюстравана прагматычная інфармацыя пра ўжыванне гендарна маркіраваных эматыўна-ацэначных лексем (кшталту *ужываецца пераважна ў дачыненні да жанчын*). Такія дадзеныя выяўляюцца ў сучасных маўленчых кантэкстах і па выніках правядзення псіхалінгвістычных эксперыментаў з носьбітамі мовы. Па-трэцяе, варта ўстанавіць па магчымасці поўны аб'ём гендарна маркіраванай эматыўна-ацэначнай лексікі беларускай мовы. Вынікам даследавання гэтага пласта лексічнай сістэмы беларускай мовы можа стаць слоўнік прагматычнага тыпу, які будзе запатрабаваны як для карыстальнікаў мовы ў жывой і віртуальнай камунікацыі, так і для ўдасканалення Нацыянальнага корпусу беларускай мовы, правядзення дакладных і аб'ектыўных лінгвістычных экспертыз.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. *Кирилина, А. В.* Лингвистические гендерные исследования / А. В. Кирилина, М. В. Томская // Отечественные записки [Электронный ресурс]. – 2005. – № 2(23). – С. 112–132.
2. *Кирилина, А. В.* Лингвистические гендерные исследования как проявление смены эпистемы в гуманитарном знании / А. В. Кирилина // Вест-

ник Военного университета. – 2010. – № 4(24). – С. 11–114.

3. *Булыгина, Е. Ю.* Национально-культурный компонент в семантике слова и способы его представления в базе данных прагматически маркированной лексики / Е. Ю. Булыгина, Т. А. Трипольская // Вопросы лексикографии. – 2017. – № 11. – С. 5–19.

4. *Скляревская, Г. Н.* К вопросу о прагматической информации в толковом словаре: возможны ли прагматические пометы? / Г. Н. Скляревская // Лингвистическая прагматика в словаре: виды реализации и способы описания : сборник научных статей / ред. Г. Н. Скляревская. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 6–11.

5. *Трипольская, Т. А.* Гендерный фактор в семантике эмотивно-оценочного слова / Т. А. Трипольская // Психолингвистические аспекты изучения речевой деятельности. – 2006. – № 4. – С. 117–124.

6. Глумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / уклад. : І. Л. Капылюў [і інш.] / пад рэд. І. Л. Капылюва. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.

7. *Скляревская, Г. Н.* К вопросу о стилистических пометах как средстве экспликации языковой оценки / Г. Н. Скляревская // Аксиологические аспекты современных филологических исследований : тезисы докладов Международной научной конференции, Екатеринбург, 15–17 октября 2019 года / Министерство образования и науки Российской Федерации, ФГАОУВО “Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б. Н. Ельцина”, Уральский гуманитарный институт, Департамент “Филологический факультет”, Кафедра русского языка, общего языкознания и речевой коммуникации. – Екатеринбург : Издательский дом “Ажур”, 2019. – С. 56–58.

8. *Крысин, Л. П.* Типы прагматической информации в толковом словаре / Л. П. Крысин // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2015. – Том 74. – № 2. – С. 3–11.

9. Граматычны слоўнік назоўніка / Нац. АН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., філ. “Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы”; уклад. Г. У. Арашонкава, В. П. Русак. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Бел. навука, 2013. – 1245 с.

10. *Піскуноў, Ф. А.* Вялікі слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія, акцэнтацыя, парадыгматыка: каля 223 тысяч слоў / Фёдар Піскуноў. – Мінск : Зміцер Колас, 2012. – 1196 с.

Паступіў у рэдакцыю 22.11.2021 г.
Кантакты: dovgal_av@msu.by
(Доўгаль Алесь Валер’еўна)

DOUHAL A. V. GENDER-MARKED EMOTIVE-EVALUATIVE LEXEMES: THE PROBLEM OF LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION.

The article touches upon the problem of emotive-evaluative connotation of gender-marked lexical

units of the Belarusian language and their description in lexicographic sources. It has been found out that emotive-evaluative labels in lexicographic editions require clarification and strict differentiation. It is noted that the gender component of the semantics of emotive-evaluative lexemes is expressed explicitly or implicitly in the denotative part of the lexical meaning; the

emotive-evaluative component is connotation. The need to clarify gender characteristics of emotive-evaluative nominative units is substantiated, taking into account modern contexts of their use.

Keywords: gender-marked lexeme, gender seme, emotive-evaluative lexeme, emotive-evaluative seme, emotive-evaluative connotation, stylistic labels, Belarusian language.